

הרב צבי שורץ

כ"ח באייר – בין שמואל הנביא ל'יום ירושלים'

הקדמה

כ"ח באייר הוא יום פטירתו של שמואל הנביא, וב'שלחן ערוך'¹ נמנה יום זה בין הימים שראוי להתענות בהם.² בימינו קבעה הרבנות הראשית לישראל את יום כ"ח באייר, שבו שוחררו ירושלים ומקום המקדש במלחמת ששת הימים, יום שמחה, תפילה והודאה.³ בעיון זה נעמוד על המשותף בין שמואל הנביא וירושלים, ששניהם קשורים באופן מיוחד לעולם התפילה.

א. תפילות שמואל הנביא

1. שמואל בקוראי שמו

בתהילים מכנה דוד המלך את שמואל הנביא 'קורא שמו' של הקב"ה: 'משה ואהרן בכוהניו ושמואל בקוראי שמו קוראים אל ה' והוא יענם'.⁴ קריאה אל ה' היא הפנייה אל ה' בתפילה,⁵ אך נרמזת בכינוי זה גם קריאת שם ה' מתוך ידיעת שמו, ולכן היא נענית. וכך מביא המדרש:⁶

ר' יהושע בן לוי בשם ר' פנחס בן יאיר אמר מפני מה מתפללין ישראל בעולם הזה ואינן נענין? על ידי שאינן יודעין בשם המפורש... שנא' אשגבהו כי ידע שמי יקראני ואענהו.

יוצא שהביטוי 'קריאת שם' הוא תפילה ואף תפילה בכוונה, ומכאן ששמואל שייך לעולם התפילה. והמדרש⁷ אף מכנה את שמואל על שם תפילתו: 'דבר ה' אשר היה אל יואל בן פתואל – זה שמואל. למה נקרא שמו פתואל? שפיתה להקב"ה בתפלתו'.

1. שו"ע, או"ח סי' תקפ סעי' ב.

2. במגילת תענית כתוב בכ"ט באייר.

3. בשיבת מועצת הרה"ר לישראל בג' באדר תשכ"ח הוחלט: בתפילת הבוקר של כ"ח באייר יאמר הציבור שירת הים פסוק בפסוק בהטעמה, וכן יאמר הציבור הלל שלם עם ברכה. לאחר התפילה יאמר פרק ק"ז בתהילים, ויעשה הציבור יום זה ליום משתה ושמחה.

4. תהילים צט, ו.

5. רד"ק ומלבי"ם, תהילים צט; וכך נאמר בשמואל א יב, יח: 'ויקרא שמואל אל ה'.

6. מדרש תהילים, פרק צא, ובפסיקתא רבתי פכ"ב.

7. במדבר רבה, פרשה י סימן יד (ובמהדורת וילנא סימן ה).

2. ביתו של שמואל – בית של תפילה

שמואל הנביא נולד לחנה אחרי תשע עשרה שנים של עקרות.⁸ חנה זוכה ללדת את שמואל לאחר ששפכה את ליבה בתפילה במשכן שילה: 'והיא מרת נפש ותתפלל על ה' ובכה תבכה'.⁹ עלי השופט הזקן מבטיח לה שה' 'יתן את שלתך אשר שאלת מעמו'.¹⁰ לא רק תפילת בקשה לה' שייתן לה בן נשאה חנה, אלא גם תפילת הודאה לה' על שזכתה לבן:

ותתפלל חנה ותאמר עלץ לבי בה' רמה קרני בה' רחב פי על אויבי כי שמחתי בישועתך. אין קדוש כה' כי אין בלתך ואין צור כאלהינו... ויתן עז למלכו וירם קרן משיחו.¹¹

בסוף התפילה אף ניצת בחנה ניצוץ של נבואה: 'ויתן עוז למלכו וירם קרן משיחו', שהבן הנולד יזכה להכתיר שני מלכים, שאול ודוד, מלך ומשיח.

לדברי הגמרא במסכת ברכות (לא ע"א) מהווה תפילת חנה מקור לדיני תפילה רבים:

אמר רב המנונא כמה הלכתא גברותא איכא למשמע מהני קראי דחנה:

- (1) וחנה היא מדברת על לבה – מכאן למתפלל צריך שיכוין לבו.
- (2) רק שפתיה נעות – מכאן למתפלל שיחתוך בשפתיו.
- (3) וקולה לא ישמע – מכאן, שאסור להגביה קולו בתפלתו.
- (4) ויחשבה עלי לשיכורה – מכאן, ששיכור אסור להתפלל...
- (5) ...אני האשה הניצבת עמכה בזה להתפלל – אמר ריב"ל: מכאן, שאסור לישב בתוך ארבע אמות של תפילה.

במדרש בילקוט שמעוני (שמואל א רמז פ) למדנו הלכה נוספת:

- (6) מכאן אנו למדים שנשים חייבות בתפילה שכן חנה הייתה מתפללת י"ח ברכות: רמה קרני בה' – מגן אברהם. ה' ממית ומחיה – מחיה המתים. אין קדוש כה' – האל הקדוש... ויתן עוז למלכו – עושה השלום. הרי שמונה עשרה ברכות שהתפללה.

בגמרא (ברכות כט ע"א) לומדים מתפילת חנה את מספר הברכות בתפילת ראש השנה:

- (7) הני תשע דר"ה כנגד מי? א"ר יצחק דמן קרטיגנין כנגד תשעה אזכרות, שאמרה חנה בתפילתה. דאמר מר בראש השנה נפקדו שרה רחל וחנה.

לא בכדי לומדים מחנה דיני תפילה רבים. חנה היא אחת הנביאות, ובכל מצבי חייה הייתה מקושרת לקב"ה בתפילה. כך ספג שמואל מאמו את רוח הבית, שכולו תפילה.

הרב מן ההר¹² רואה בנשים במקרא שהיו עקרות ונפקדו מעלה יתרה על פני נשים שאינן עקרות ויולדות באופן טבעי. חז"ל אמרו: 'מפני מה האימהות היו עקרות? כי הקב"ה מתאוה לתפילתם של צדיקים'. הוא מוצא במאמר זה דגש, לא על תפילת האם,

8. ילקוט שמעוני, שמואל א רמז פט, ד"ה זה שאמר הכתוב.

9. שמואל א א, יא.

10. שם, שם יז.

11. שם, ב א-י.

12. הרב שלמה מן ההר, דמויות מן המקרא חוברת ב' שמשון, הוצאת השכל תשל"ח, עמ' 5.

אלא על הבנים הצדיקים שנולדו בעקבות התפילה. בהלכה ישנן כמה דרגות של קדושה בעניין לידה: ישנו ילד שהורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה (שאמו התגיירה כשהייתה בהיריון), וישנו ילד שהורתו ולידתו בקדושה, וההיריון הוא טבעי. אולם יש בעל מעלה גדולה יותר – לא רק הורתו ולידתו בקדושה, אלא כבר ראשית יצירתו היא בקדושה. דוגמאות למעלה זו הן שמשון, שאמו נפקדה אחרי בשורת הלידה על ידי הקב"ה, או שרה, רחל וחנה שנפקדו אחרי שהתפללו. שורש ראשוני קדוש כזה של שמואל, שאף הורתו בקדושה, אמור להכין אותו לתפקידים רוחניים גדולים ומשמעותיים. כך זכה שמואל גם להיותה של ראשית יצירתו מתוך תפילה וגם לחינוך לתפילה שחנה השרישה בביתה.

3. תפילה בעת מלחמה

בימי שמואל נלחם עם ישראל בפלישתים פעמיים ב'אבן העזר'. בפעם הראשונה הוא ניגף והובס; 34,000 נהרגו, ארון האלוקים נלקח ושני בני עלי חפני ופנחס מתו.¹³ במלחמה השנייה בפלישתים כעבור כמה שנים באותו מקום, עם ישראל מנצח. הכתוב מונה את כל הפעולות שעשה שמואל לפני המלחמה השנייה.¹⁴ הוא הורה לעם להסיר את אלוהי הנכר והעשתרות מתוכם. לאחר מכן קיבץ את כל ישראל למצפה **להתפלל**, שם הם שפכו מים לפני ה', צמו והתוודו על חטאיהם, ושמואל שפט אותם¹⁵ (בדנין שבין אדם לחברו). אז ביקשו בני ישראל משמואל: 'אל תחרש ממנו מזעק אל ה' אלהינו וישענו מיד פלישתים'. שמואל נענה להם, מקריב טלה חלב לעולה, **צועק ומתפלל**, וה' נענה לתפילתו. הניצחון היה מוחץ (שמואל א ז, י-ג):

וירעם ה' בקול גדול ביום ההוא על פלשתים ויהמם וינגפו לפני ישראל. ויצאו אנשי ישראל מן המצפה וירדפו את פלשתים ויכום עד מתחת לבית כרם... ויכנעו הפלשתים ולא יספו עוד לבוא בגבול ישראל ותהי יד ה' בפלשתים כל ימי שמואל. מן הכתובים עולה ששמואל מלמד את העם כיצד מנהלים מלחמה בישראל. ראשית, מסירים את העבודה זרה כדי שיעבדו את ה' לבדו. שנית, מתפללים וזועקים אל ה', וכך זוכים לישועה.

4. תפילות שמואל בעת בקשת המלכות ובימי שאל המלך

העם מבקש משמואל למנות להם מלך. שמואל הנביא חושב שבקשתם אינה ראויה, וכדי להוכיח זאת לעם, **שמואל מתפלל** אל ה' ויורד גשם ביום קציר, לומר שמלכות בעת הזאת היא דבר שלא בעיתו. כמו שהגשם ביום קציר איננו טוב, כך לשאול כעת מלך הוא

13. שמואל א ד, ב-כב.

14. שם ז א-ג.

15. ישעיהו נח ו: 'הלא זה צום אבחרהו פתח חרצובות רשע...'. וברמב"ם הל תעניות פ"א הי"ז: 'בכל יום תענית שגזרין על הצבור מפני הצרות. בית דין והזקנים יושבין בבית הכנסת ובדקים על מעשי אנשי העיר... ומסירין המכשולות של עבירות... וחוקרין על בעלי חמס ועבירות ומפרישין אותן. ועל בעלי זרוע ומשפילין אותן. וכיצא בדברים אלו'.

דבר לא ראוי: 'ודעו וראו כי רעתכם רבה אשר עשיתם בעיני ה' לשאול לכם מלך'. העם מודה לשמואל על דבריו ומוסיף בקשה:

ויאמרו כל העם אל שמואל התפלל בעד עבדיך אל ה' אלהיך ואל נמות כי יספנו על כל חטאתינו רעה לשאל לנו מלך.

למרות כעסו על העם, שמואל נענה להם:

גם אנכי חלילה לי מחטא לה' מחדל להתפלל בעדכם והוריתי אתכם בדרך הטובה

והישרה.¹⁶

גם כשנודע לשמואל שה' מעביר את מלכות שאול בגלל חטאו, הוא זעק בתפילה אל ה': 'ויזעק אל ה' כל הלילה'.¹⁷ בגמרא (תענית ה' ע"ב) מובא שה' רצה ששאול ימות מיד, ועל כך התפלל שמואל. בזכות תפילה זו שביקש שמואל 'שלא יתבטלו מעשה ידיו בחייו' (שלא ימות שאול בעוד שמואל חי), התארכה מלכות שאול שנתיים ומחצה, ולא מת מיד אחרי שחטא במעשה עמלק. ואולם על שמואל קפצה זקנה, ומת לפני זמנו.

באחרית ימיו של שאול, כשהוא מתכוון לצאת למלחמה עם פלישתים וה' לא עונה לו, הוא הולך לבעלת אוב ומבקש ממנה להעלות את שמואל ולשמוע ממנו מה יורה לו לעשות. כשבעלת האוב מעלה את שמואל, שמואל כועס על שאול:¹⁸

ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אותי.¹⁹ אמר לו 'לא היה לך להרגיז

בוראך, אלא עשיתני עבודת כוכבים! אין אתה יודע כשם שנפרעין מן העובדין כך

נפרעין מן הנעבדין!'

הסבר דבריו של שמואל ע"פ המדרש: אני, שכל חיי מלמד להתפלל רק אל ה' ולא לפנות לכוחות אחרים, אליי אתה פונה דרך האובות והידעונים, שזהו חלק מאיסור עבודה זרה, ולא בתפילה זכה אל ה'! מכיוון שהעלית אותי באוב, לא רק שהרגזת את בוראך ותיענש על כך, אלא הרגזת גם אותי ועכשיו גם ממני ייפרעו.

לסיכום: שמואל הנביא קורא ומתפלל אל ה' כל חייו. כך חונך על ברכי אמו חנה, שלימדה אותו 'פרק תפילה'. בכל תחנונות חייו – במלחמה, בבקשת ישראל למלך ובימי מלכות שאול – התפלל וזעק אל ה' ונענה. ישראל, אף שלא תמיד שמעו בקולו, ראו בו את דמות הנביא המתפלל בעדם.

16. על הפסוק בשמואל ט טז: 'ושמואל ראה את שאול וה' **ענהו** הנה האיש' מפרש המלבי"ם: 'משמע **ששאל על זה וה' ענהו**. כי בראות שמואל את האורח הבא והוא ידע שברגע יבא האיש המיועד, היה שואל ומשוטט במחשבתו אם זה הוא, וענהו ה' הנה האיש אשר אמרתי אליך זה יעצור בעמ'. אפשר לפרש פירוש קרוב למלבי"ם: במקום שאל נפרש ששמואל **התפלל** שאם כבר נגזר שיהיה מלך, לפחות שיהיה הגון, **וה' נענה** לתפילתו.

17. שמואל א טו, יא.

18. ויקרא רבה, פרשה כו ס' ז; ירושלמי חגיגה פ"ב ה"א.

19. שמואל א כח, טו.

ב. תפילה בירושלים ובמקדש

1. המקדש - בית תפילה

ייעודו העיקרי של בית המקדש הוא שיקריבו בו קרבנות. וכך אומר הרמב"ם: ²⁰ 'מצוות עשה לעשות בית לה', מוכן להיות מקריבים בו הקרבנות'. אך גם התפילה עצמה היא יסוד מרכזי במקדש. לכן מכנה הנביא את בית המקדש על שם התפילה: 'כי ביתי בית תפילה יקרא לכל העמים'. ²¹

2. תפילה וקרבנות

במסכת מגילה ²² מסבירה הגמרא את הקשר בין תפילה לקרבנות בתפילת שמונה עשרה. אחרי ברכת 'שומע תפילה' מסמיכים את תפילת 'רצה' – 'כיון שבאת תפילה באת עבודה', כי בנביא כתוב 'והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפילתי' ובהמשך 'עולותיהם וזבחיםם לרצון על מזבחי'. ²³ ובתפילת 'רצה' עצמה תיקנו לומר 'והשב את העבודה לדביר ביתך ואשי ישראל ותפילתם מהרה באהבה תקבל ברצון'. יסוד זה של תקנת סמיכות תפילה לעבודה מסביר הלכה למעשה גם את סדר עבודת השחר. במסכת תמיד מתארת המשנה את סדר העבודה במקדש. אחרי שסידרו את איברי תמיד של שחר על המזבח, 'ירדו [הכהנים] ובאו להם ללשכת הגזית לקרות את שמע'. שואל ה'באר שבע': ²⁴ מדוע לא היו קוראים את 'שמע' בעזרה עצמה, שהרי היא קדושה יותר מלשכת הגזית? ומתרץ: היות שהיו מקטירים את הקטורת תיכף אחר התפילה, רצו שהתפילה תהיה סמוכה להקטרה בלי שהייה. כמו שאנשי כנסת הגדולה ²⁵ תיקנו והסמיכו את ברכת העבודה לברכת התפילה בתפילת העמידה, 'הילכך קראו את שמע והתפללו בלשכת הגזית, כדי שיהיו יכולין להקטיר תיכף אחר התפלה'.

3. תפילת יחידים במקדש

גם לפני שנבנה בית המקדש ועמד על תילו, יחידים היו רגילים להתפלל נוכח אוהל מועד או במשכן, כמו שעשתה חנה, ומשנבנה המקדש התפללו בו. במקרא מובאות כמה דוגמאות לתפילות כאלו:

1) כששמע חזקיהו המלך את דברי הגידוף של רבשקה כלפי ה' – שלא יוכל להציל את ירושלים מיד מלך אשור, כמו כל אלוהי הארצות – קרע את בגדיו, התכסה בשק, 'ויבוא בית ה'... ויתפלל חזקיהו לפני ה'... הטה ה' אזנך ושמע' וכו'. ²⁶

20. רמב"ם, הל' בית הבחירה פ"א ה"א.

21. ישעיהו נו, ז.

22. מגילה יח, א.

23. ישעיהו נו, ז.

24. הרב יששכר בר איילנבורג (מחבר ספר 'באר שבע' ו'צידה לדרך') מסכת תמיד לא ע"ב.

25. מגילה יז ע"ב: 'מאה ועשרים זקנים ובהם כמה נביאים [אנשי כנה"ג] תיקנו שמונה עשרה ברכות על הסדר'.

26. מלכים ב יט, א; שם, טז-יט.

(2) על מכת הארבה בדורו קורא יואל הנביא לכל העם להתפלל: 'אספו עם, קדשו קהל, קבצו זקנים ועוללים...' והכוהנים משרתי ה' מתפללים במקדש: 'יבכו בין האולם והמזבח'.²⁷

(3) במלחמתו בעמונים ובמואבים הכריז יהושפט צום ביהודה, והוא עצמו עמד בבית ה' והתפלל.²⁸ יהושפט מזכיר בתפילתו את תפילת שלמה, שייעד את בית המקדש גם לתפילה (דברי הימים ב כ, ח-ט):

וישבו בה ויבנו לך בה מקדש לשמך לאמר. אם תבוא עלינו רעה חרב שפוט ודבר ורעב נעמדה לפני הבית הזה ולפניך כי שמך בבית הזה ונזעק אליך מצרתנו ותשמע ותושיע.

(4) עזרא, שהתוודה והתפלל על 'מעל הגולה' בנשיאת נשים נכריות, היה 'בכה ומתנפל לפני בית האלהים'.²⁹

השורש והיסוד הקדום של תפילות אלו נזכר בתפילת יעקב בדרכו לחרן. כשגילה שהוא שוכב במקום קדוש, התפרצה מפיו של יעקב הקריאה: 'מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלוקים וזה שער השמים'.³⁰ הרד"ק בפירושו לפסוק: 'אין זה כי אם בית אלוקים – אין זה המקום ראוי, אלא שיהיה בית מקודש לאלוקים להתפלל בו ולזבוח בו זבחים לאלוקים, וזה שער השמים – על דרך ותבוא תפלתם למעון קדשו השמים', וכן באבן עזרא: 'כי אם בית אלוקים – שיתפלל אדם בו בשעת צרכו ותשמע תפילתו כי המקום נבחר'.

וכך עולה גם מן הגמרא (ברכות ל ע"א): 'היה עומד [ומתפלל] אחורי בית הכפורת יראה עצמו כאילו עומד לפני בית הכפורת', כי מקום המקדש הוא הראוי ביותר לתפילה.

4. תפילת שלמה המלך

בעת חנוכת בית המקדש הראשון פונה שלמה המלך לקב"ה בתפילה. בתפילתו הארוכה במלכים (א ח, כב-נג) מבקש שלמה המלך שאחד הייעודים של המקדש יהיה מקום תפילה. שבעה סוגים של תפילות מונה שלמה המלך בדבריו: תפילת האדם כשיש סכסוך בינו לבין חברו, תפילת לוחמים בעת מלחמה, תפילה במקרה של מפלה, חלילה; תפילה במקרה של עצירת גשמים; תפילה בעת רעב; תפילה בשעת מחלה ותפילת הנכרי על ענייניו. מן הכתובים עולה שכל התפילות נישאות לפני ה' במקדש. עם זאת מדגיש שלמה שגם כשאדם נמצא במרחקים והוא בצרה, יכוון את פניו וליבו אל הבית שהשכינה שרויה בו. מתפילת שלמה זו אנו למדים כי המקדש איננו רק מקום להקרבת קרבנות, אלא מרכז תפילה לכל אדם.

27. יואל ב טו-יז.

28. דברי הימים ב כ, ד-יד.

29. עזרא י, א.

30. בראשית כח, יז.

5. מצוות התפילה

הרמב"ם כותב ב'ספר המצוות' (מצוה ה) כך:

מניין לעיקר תפילה? את ה' אלוך תירא ואותו תעבוד ואמרו במדרש תנאים עבדהו בתורתו עבדהו במקדשו הכוונה **לשאוף להתפלל בו ונכחו** כמו שבאר שלמה ע"ה.

הגרסה **עבדהו במקדשו** נמצאת גם במדרש הגדול שמות כג, כה. גם גרסת הרמב"ן בהשגותיו 'עבדהו במקדשו' – כלומר ללכת שם **להתפלל בו ונגדו**.

דרכו של הרמב"ם בספר המצוות להגדיר את המצווה בצורה תמציתית וקצרה. הרמב"ם ראה לנכון להוסיף במצווה זו הלכה שיש להתפלל במקדש גופו או לכוון את הפנים למקדש. מכאן שתפילה במקדש יש בה עילוי, והיא כעבודה לפני ה'.³¹ להלן נראה שגם כיוון התפילה למקדש הוא יסוד חשוב במצוות התפילה, וכך גם במדרש הגדול דברים לג, יב: 'אמר הקב"ה איני בונה מקדש אלא **שיתפללו לפני בתוכו**'.

גם מצוות 'מורא מקדש' – תוכנה הוא לבוא בשערי המקדש במורא ולהתפלל שם. בתרגום ירושלמי השלם (ויקרא כו, ב) על הפסוק 'ומקדשי תיראו' נאמר: 'ובבית מקדשי תהוין **מצלין בדחלתא**', זאת אומרת ללכת לבית המקדש להתפלל שם ביראה. וכעין זה כתב בעל 'ספר החינוך' במצוות בניין בית הבחירה³² שהמקדש נועד לתפילה, ובלשונו: 'לבנות בית לשם לעשותנו בו **תפילה** וקורבנות'. ובמצוות 'מורא מקדש' כתב:³³ 'לירא מן המקדש... **בבואנו שם להתפלל** או להקריב קרבנות'. כאן ראוי להוסיף שמורא מקדש כולל מבחינה מסוימת גם את העיר ירושלים,³⁴ וכדברי שלמה "ויתפללו אל ה' דרך העיר", שכן ירושלים כולה כעיר מקדש. במשנה נגעים (פי"ב מ"ד) נכתב: 'ירושלים אינה מטמאת בנגעים', וב'פירוש המשנה' לרמב"ם מסביר: '**שירושלים היא מקום העבודה [התפילה]** המשותף לכל', ובגרסה אחרת: 'ואולם הוא **בית תפילה** יקרא לכל העמים'.

6. כיוון הפנים למקדש - אחד מיסודות התפילה

במסכת ברכות (ל ע"א) נאמר:

היה עומד בחוץ לארץ יכוין את לבו כנגד ארץ ישראל שנא' 'והתפללו אליך דרך ארצם'³⁵ היה עומד בארץ ישראל יכוין את לבו כנגד **ירושלים** שנאמר 'והתפללו אל ה' דרך העיר אשר בחרת'³⁶ היה עומד בירושלים יכוין את לבו **כנגד בית המקדש** שנאמר 'והתפללו אל הבית הזה'...³⁷ נמצא עומד במזרח מחזיר פניו למערב במערב

31. הרב ישראל אריאל, מבוא לסידור המקדש, עמ' 10.

32. ספר החינוך, מצווה צה.

33. שם מצווה רנד.

34. הרב ישראל אריאל, שם.

35. מלכים א ח, מח.

36. מלכים א ח, מד.

37. דברי הימים ב ו, לב.

מחזיר פניו למזרח בדרום מחזיר פניו לצפון בצפון מחזיר פניו לדרום. נמצאו כל ישראל מכוונים את לבם למקום אחד.

מדברי הרמב"ם נראה שעד תקופת שלמה היו מכוונים את פניהם לקודש הקודשים של המשכן: 'והכל היו מתפללים נוכח המקדש בכל מקום שיהיה'³⁸, ומעת שנבנה המקדש חייבים כולם לכוון את פניהם לעיר הזאת ולבית הזה. יוצא שהכיוון הוא מיסודות מצוות התפילה, אע"פ שבהלכות תפילה (פ"ד ה"א) כתב:

שמונה דברים צריך המתפלל להיזהר בהן ולעשותן, ואם היה דחוק או נאנס ולא עשה אותן, אין מעכבין.

אחד מהדברים שיש להיזהר בהם הוא נוכח המקדש. ואף שאין זה לעיכובא, לומדים שהכיוון למקדש שייך לשלמותה של התפילה מכך שהביא את המקורות לכיוון התפילה בספר המצוות מצווה ה, וגם מכך שהביא יסוד זה בפרק א שמדבר על יסודות התפילה. כך גם עולה מן הפסוק בדניאל, המתאר את תפילתו של דניאל לכיוון ירושלים:

וכיון פתיחן ליה בעיליתיה נגד ירושלם... וזימנין תלתא ביומא הוא ברך (כרע) על ברכוהי ומצלא ומודא קדם אלקיה.³⁹

ג. יום ירושלים, שמואל הנביא והתפילה

'יום ירושלים', שנקבע בכ"ח באייר להיות יום תפילה והודיה, התגלגל ע"י ההשגחה העליונה דווקא לתאריך זה. מצד אחד, זהו יום פטירתו של שמואל הנביא, שכל מסכת חייו הייתה קשורה לתפילה. מצד אחר, ירושלים עצמה קשורה לתפילה; גם בכיוון התפילה אליה, וגם כיסוד מרכזי בבית המקדש.

רעיון זה עולה מתוך התבוננות בתפילת שלמה בחנוכת המקדש במלכים א (ח, כב-נג). שלמה המלך מדגיש מאוד את ענייני התפילה במקדש ואליו. השורש פל"ל מופיע בתפילתו של שלמה 14 פעמים, מלבד מילים נרדפות לתפילה: רינה, תחינה וכיו"ב. שלמה מתפלל אל ה' בכריעה על ברכיו וכפיו פרושות השמיימה (שם, נד). בתפילה זו הוא קובע בבירור שבית המקדש יהיה מקום תפילה לכל דורש. כמו כן, התפילה המרוממת קשורה לא רק לעצם הפנייה אל ה' אלא דווקא אל מקום המקדש וירושלים, וגם על כך הוא חוזר פעמים רבות:

לא בחרתי בעיר מכל שבטי ישראל לבנות בית להיות שמי שם... (שם, טז).

להיות עיניך פתוחות אל הבית הזה לילה ויום אל המקום אשר אמרת יהיה שמי שם... (שם, כט).

אשר יתפללו אל המקום הזה (שם, ל).

...כי יחטאו לך והתפללו אל המקום... (שם, לה).

38. רמב"ם הל' תפילה פ"א ה"ג.

39. דניאל ו, יא; וכך פסק הרמב"ם, הל' תפילה פ"ה ה"ו: 'וצריך לפתוח חלונות או פתחים כנגד ירושלים כדי להתפלל כנגדן שנאמר וכיון פתיחן ליה בעיליתיה נגד ירושלם'.

והתפללו אל ה' דרך העיר אשר בחרת בה והבית אשר בניתי לשמך (שם, מד).
...התפללו אליך דרך ארצם אשר נתתה לאבותם העיר אשר בחרת והבית אשר
בנית לשמך. (שם, מח).

אפשר לומר ששלמה זכה להיות המלך שבנה את בית המקדש, לא רק כי הוא איש
מנוחה ולא איש מלחמה כדוד אביו,⁴⁰ אלא כי הוא העלה על נס את קדושת העיר
ירושלים, שבה בחר ה' להיות ביתו, ואת חשיבות התפילה במקום אשר בחר ה'. מכאן
ואילך, בן ישראל או נכרי שירצו להתקרב אל ה' יעשו זאת מתוך הבנת מרכזיותה של
התפילה ומרכזיותה של ירושלים שהשכינה שורה בתוכה.

הרבי מרדומסקי⁴¹ מחדש שיש קשר ישיר בין שמואל הנביא לירושלים. שמואל עצמו
מתפלל תמיד גם במתיבתא דרקיעא על בני ישראל ועל ירושלים. וכך כתב על הפסוק
'כבואכם העיר כן תמצאון אותו':⁴²

מידת שמואל הנביא ע"ה, שטרח כל כך על כבודו יתברך שמו, ועל כבוד בני
ישראל ולא רצה לבא אל מנוחתו כבוד בגן עדן, אך עודנו עומד על מזוזות היכל
ה' **להתפלל על בני ירושלים**. וז"ש: כבואכם העיר – פי' זהו ירושלים. כן תמצאן
אותו כי הוא תמיד עומד ומתפלל וכן לעתיד תמצאן אותו.

מלבד זאת, לפי הגמרא ישנו קשר ישיר נוסף בין שמואל הנביא לבית המקדש. בספר
שמואל, כשמגיע דוד אל שמואל אחרי שנס מביתו, כתוב: 'וילך הוא ושמואל וישבו
בנויות [בנויות]'.⁴³ שואלת הגמרא: והרי ביתו של שמואל הוא ברמה ולא בנויות? 'דרש
רבא: וכי מה ענין ניות אצל רמה? אלא שהיו יושבין ברמה ועוסקין בנויו של עולם'.⁴⁴
דוד ושמואל חיפשו בפסוקים את מקום המקדש, שכינויו 'נויו של עולם', והיו עסוקים
בעיון מעמיק, כדי לגלות את מיקומו המדויק. כך שמואל, גם מתפלל על ירושלים וגם
עוסק בלימוד מעשי של מקום המקדש.

40. על פי דה"א כב ט.

41. שלמה בן דב צבי הכהן רבינוביץ, תפארת שלמה, על התורה סוף פ' קרח.

42. שמואל א ט, יג.

43. שם יט יח.

44. זבחים נד ע"ב.